

Т. 27. №3. С. 261-265; 4. *Картузов Є.П.* Аналіз механізму управління фінансовою безпекою підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 7 (133). С. 118-124; 5. *Головко О.Г., Реган К.О.* Особливості впровадження системи фінансового контролінгу на вітчизняних підприємствах. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2013. № 1. С. 259-262; 6. *Пристемський О.С.* Система органів забезпечення фінансової безпеки підприємств. Modern transformation of economics and management in the era of globalization: зб. матеріалів міжнар. інтернет конф., 29 січня 2016 р. Клайпеда, 2016. С. 72-74; 7. *Пристемський О.С.* Потенціал фінансової безпеки розвитку сільського господарства. Таврійський науковий вісник. 2015. Вип. 91. С. 313-317; 8. *Левківська В.Г.* Контролінг як інструмент управління фінансовими результатами підприємства. Торівля і ринок України. 2009. Вип. 28, т. 3. С. 361-365; 9. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. Київ: Знання, 2009. 647 с.; 10. *Воробьев Ю.Н.* Финансовый менеджмент: учебное пособие по самостоятельной работе студентов. Симферополь: НАПКС, 2011. 392 с.; 11. *Пристемський О.С., Мовчан А.І.* Оборотні засоби в системі зміцнення фінансової безпеки сільськогосподарського підприємства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. № 5. URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/5-2016-ukr>; 12. *Гришова І.Ю., Шабатура Т.С.* Зміцнення фінансової складової економічної безпеки підприємства. Облік і фінанси. 2013. № 1. С. 99-105; 13. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. / Донець Л. І. та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 240 с.

УДК: 338.2:658.1

М.І. Вижлюк, Л.І. Гальків, А.Є. Козут

DOI: 10.36919/2312-7872.2.2019.110

МЕХАНІЗМИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено необхідність застосування механізмів нейтралізації фінансових ризиків у діяльності сільськогосподарського підприємства. Визначено каталізатори виникнення фінансових ризиків сільськогосподарських підприємств, що мають внутрішній та зовнішній характер походження. Визначено зміст фінансового ризику в сільському господарстві. Представлено перелік різновидів фінансових ризиків в сільському господарстві, що включає: зовнішні фінансові ризики (інфляційний, депозитний, податковий, процентний, валютний), внутрішні фінансові ризики (ризики бізнес-процесів, інвестиційний ризик, інші фінансові ризики). Здійснено характеристику механізмів нейтралізації фінансових ризиків, котрі сприяють уникненню та мінімізації фінансових ризиків на сільськогосподарському підприємстві: уникнення ризику, зменшення ризику, утримання ризику та передача ризику. Обґрунтовано основні методи та інструменти, що використовуються для реалізації механізмів нейтралізації фінансових ризиків у діяльності сільськогосподарських підприємств.

The article identifies the need to apply financial risk mitigation mechanisms in the activities of an agricultural enterprise. The catalysts for the emergence of financial risks of agricultural enterprises with internal and external origin have been identified. The content of financial risk in agriculture has been determined, which is as follows: first, financial risk arises when the agricultural enterprise performs financial and economic activities, concluding financial agreements with counterparties where the main asset is securities or cash; secondly, financial risk is manifested in the lack of income and profit of the enterprise as a result of financial and economic activity, the lack of cash resources; third, financial risk is characterized by the likelihood of avoiding financial results in the form of loss of profit, income, assets or capital in the context of objective unpredictability of

financial and economic activities of an agricultural enterprise. The list of types of financial risks in agriculture has been presented, including: external financial risks (inflation, deposit, tax, interest, currency), internal financial risks (business process risks, investment risk, other financial risks). The characteristics of financial risk neutralization mechanisms that contribute to the avoidance and minimization of financial risks in an agricultural enterprise have been presented (risk avoidance mechanisms, risk mitigation mechanisms, risk retention mechanisms, risk transfer mechanisms). The basic methods and tools used to implement the mechanisms of financial risk neutralization in the activities of agricultural enterprises have been substantiated, in particular: refusal of risky operation, diversification, limitation, hedging, cooperation, internal insurance; risk management strategy; limit the concentration of risk; financial risk transfer mechanism; obtaining certain guarantees from counterparties, reducing the list of force majeure in contracts, applying penalties, external insurance, redistributing risk among a group of economic agents, sponsorships and more.

Ключові слова: фінансовий ризик, механізм нейтралізації фінансового ризику, мінімізація фінансового ризиків, уникнення фінансового ризику, утримання фінансового ризику, передача фінансового ризику.

Keywords: financial risk, mechanism of neutralization of financial risk, minimization of financial risk, avoidance of financial risk, retention of financial risk, transfer of financial risk.

Постановка проблеми. Діяльність сільськогосподарських підприємств супроводжується постійними ризиками, визначальне місце серед яких належить фінансовим ризиками. Їх дія спричиняє до зниження прибутковості, фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності підприємства, а за окремих кризових явищ в економіці може призвести до збитковості або ж і банкрутства підприємства. Механізмів повного уникнення фінансового ризику ще не винайдено. Саме тому за умов реформування та стагнаційних явищ у вітчизняній економіці наукова дилема нейтралізації фінансових ризиків в діяльності сільськогосподарських підприємств є актуальною і потребує ґрунтовних досліджень.

Аналіз досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування теоретичних та організаційно-методичних аспектів нейтралізації фінансових ризиків в діяльності підприємств та причин їх виникнення досліджували такі науковці, як: Антонюк Н.А., Балясна Ю.С., Вишневська О.О., Войцешина Н.І., Герасимчук Н.А., Євтушенко Г.В., Жихор О.Б., Зборовська Ю.Л., Злидник Ю. Р., Макарова А.В., Нєкрасова А.В., Партин Г.О., Притула Х. М., Тимків Н.Я., Хамітова І., Хома І., Шешеня А.А., Шура Н.О. та ін. Однак, досліджувана проблематика потребує більш ґрунтового дослідження механізмів нейтралізації фінансових ризиків в діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Метою статті є дослідження та узагальнення змісту фінансового ризику в діяльності сільськогосподарських підприємств, обґрунтування механізмів нейтралізації фінансових ризиків, котрі сприяють уникненню та мінімізації фінансових ризиків на сільськогосподарському підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємства аграрної сфери традиційно належать до найбільш ризикових. Результат фінансово-господарської діяльності цих підприємств передбачити важко, оскільки вони постійно перебувають під впливом комплексу різноманітних фінансових ризиків. Серед каталізаторів виникнення фінансових ризиків варто відзначити внутрішні та зовнішні чинники, перелік котрих представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні джерела появи фінансових ризиків на сільськогосподарських підприємствах

Зовнішні джерела	Внутрішні джерела
<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень корупції; - бюрократичність в управлінні; - низька конкурентоспроможність країни й вітчизняного бізнесу; - негативні наслідки світової фінансово-економічної кризи для економіки країни; - неритмічність і недостатність фінансування державних підприємств; - висока інфляція; - нестабільність валюти; - низький рівень інноваційної активності підприємств; - зростання вартості на енергоносії, обмеженість в сировині; - низька інвестиційна привабливість галузі тощо; - наслідки фінансової та економічної кризи. 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність послідовного довгострокового планування; - дефіцит оптимальних (за вартістю і термінами) ресурсів; - не вигідні умови кредитування та відсутність можливостей до самофінансування інвестиційних проектів; - брак фінансових ресурсів у період сезонного виробництва; - неліквідність запасів і готової продукції, що зменшує обсяг оборотних коштів; - значний період обороту капіталу, недостатня прибутковість; - відсутність кваліфікованого персоналу середнього рівня управління; - відсутність каналів збуту; - велика складність зміни асортименту продукції та технології; - низький рівень інноваційної активності підприємств; - високий рівень кредиторської та дебіторської заборгованості.

Джерело: узагальнено на основі [1,2, 6].

Фінансовий ризик є важливою категорією сучасної економічної науки та невід'ємною частиною підприємницької діяльності суб'єкта господарювання, зокрема й сільськогосподарського підприємства. При дослідженні змісту фінансового ризику у фінансово-господарській діяльності аграрних підприємств в необхідно відзначити, що: по-перше, фінансовий ризик виникає при здійсненні підприємством, власне, у процесі такої діяльності, укладанні фінансових угод з контрагентами, де основним активом виступають цінні папери чи грошові кошти; по-друге, фінансовий ризик проявляється у недоотриманні підприємством грошових ресурсів та доходу; по-третє, фінансовий ризик характеризується вірогідністю втрати прибутку, доходу, активів чи капіталу в умовах об'єктивної непередбачуваності.

Упродовж своєї діяльності сільськогосподарські підприємства мають справу з низкою різновидів фінансових ризиків, які відрізняються між собою за місцем і часом виникнення, сукупністю зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на їх рівень. Як правило, всі види ризиків взаємопов'язані і впливають на результати діяльності суб'єкта підприємницької діяльності [5, с.49]. Усі фінансові ризики можна узагальнити наступним чином [1,5,7]: *зовнішні фінансові ризики* (інфляційний, депозитний, податковий, процентний, валютний); *внутрішні фінансові ризики*: ризики бізнес-процесів (ризик неплатоспроможності, ризик зниження фінансової стійкості, прибутковості, оборотності, ліквідності); інвестиційний ризик (портфельний, процентний, кре-

дитний, девідентний), інші фінансові ризики (ризик упущеної вигоди, структурний, інноваційний, емісійний).

Велика кількість фінансових ризиків та їх комплексний вплив на діяльність сільськогосподарського підприємства, ускладнює прийняття ефективних рішень щодо комплексної оптимізації фінансового ризику. Зазначене потребує застосування спеціальних механізмів, що будуть спрямовані на їх нейтралізацію, чи мінімізацію за умови поглибленого аналізу конкретних ризиків, а також причин їх виникнення. Ці механізми ґрунтуються на використанні сукупності методів і прийомів щодо зменшення можливих фінансових втрат суб'єкта господарювання.

Традиційно розрізняють дві групи методів зниження ризиків: організаційні та економічні. Вони тісно поєднані одна з одною, часто використовуються разом для досягнення бажаного рівня контролю над фінансовим ризиком. У практичній діяльності розмежування між цими двома методами не існує. Але їхня суть і, відповідно, цільове призначення відрізняються. Якщо організаційні методи зниження ризику передбачають способи та заходи, які базуються переважно на внутрішньому потенціалі підприємства, то економічні використовують наявні зовнішні важелі впливу в поєднанні з діями підприємства [8, с. 77].

Узагальнюючи наукові надбання із досліджуваної проблематики та враховуючи вітчизняний і сучасний зарубіжний досвід, варто відзначити, що наразі сільськогосподарські підприємства використовують різноманітні механізми нейтралізації фінансового ризику, котрі мають свої переваги та недоліки, можуть використовуватися окремо чи комплексно залежно від потреб суб'єктів господарювання (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика механізмів нейтралізації фінансових ризиків, що використовуються в діяльності сільськогосподарських підприємств

Вид механізму	Зміст	Методи
Внутрішні механізми		
механізми уникнення ризику	Суть даного способу полягає у відмові від діяльності, ефективність якої викликає хоча б незначні сумніви, однак це може бути не вигідно, а часом і неможливо. При цьому господарюючий суб'єкт позбавляє себе можливості отримати додатковий дохід, прирікає себе на застій і цим самим природно підвищує ймовірність втрати конкурентоспроможності і, як наслідок – банкрутство [1].	відмова від ризикової операції

механізми зменшення ризику	Суть полягає в прийнятті всіх можливих доступних заходів: підвищення якості планування, організації та управління виробництвом, використання гнучких технологій і створення системи резервних фондів, поліпшення державного регулювання шляхом створення відповідних параметрів економічного та правового середовища і т. і. [1].	диверсифікація, лімітування, хеджування, кооперація
механізми утримання ризику	Уникнення ризику полягає у розробці внутрішніх заходів характеру, які повністю виключають конкретний вид фінансового ризику. Цей метод дозволяє повністю уникнути потенційних утрат, пов'язаних із фінансовими ризиками, однак, з іншого боку, не дозволяє одержати прибуток, пов'язаний із ризикованою діяльністю. Крім того, ухилення від фінансового ризику може бути просто неможливим. Тому, як правило, цей спосіб застосовується лише до дуже серйозних та великих ризиків [11]. Утримання ризику працює в поєднанні з внутрішнім страхуванням [9].	внутрішнє страхування; стратегія утримання ризику; лімітація концентрації ризику; механізм трансферту фінансових ризиків; отримання гарантій, скорочення переліку форс-мажорних обставин у контрактах, штрафні санкції
механізми передачі ризику	Передача ризику поєднується із зовнішнім страхуванням; здійснюється за певними напрямками: передача ризику шляхом укладання договору факторингу, договору поручительства, біржових угод тощо [11].	Зовнішнє страхування, аутсорсинг ризику, перерозподіл ризику серед агентів, спонсорство

Джерело: узагальнено автором [1, 9, 11].

Для мінімізації фінансових ризиків та захисту сільськогосподарських підприємств від їх впливу всі існуючі механізми та інструменти з управління фінансовими ризиками можна розділити на три рівні:

Перший рівень (внутрішні механізми нейтралізації фінансових ризиків) – це система методів мінімізації їхніх негативних наслідків, що обираються й здійснюються у рамках самого підприємства [6, с. 150]. До внутрішніх механізмів нейтралізації ризиків відносять ті інструменти та методи, котрими сільськогосподарське підприємство може скористатися самостійно. Для них характерним є використання як організаційних заходів, так і економічних методів управління фінансовими ризиками. До організаційних методів слід віднести: уникнення ризику, зменшення несприятливого впливу тих чи інших факторів на результати виробництва, локалізація ризику, оволодіння ризиком, раціональний підхід до ведення господарської діяльності з опорою на науковий аналіз, придбання додаткової інформації про вибір і результати ризику, скорочення переліку форс-мажорних обставин, реалізація стратегії уникнення ризику та стратегію утримання ризику тощо. До економічних методів управління фінансо-

вими ризиками належать: хеджування; лімітування; поділ (сегментація) ризиків; компенсація ризиків; самострахування; диверсифікація; створення спеціального резервного фонду (як грошових, так і матеріальних цінностей), розробка і впровадження системи штрафних санкцій за невиконання договірних відносин тощо. Перевагою використання внутрішніх механізмів нейтралізації фінансових ризиків є високий рівень альтернативності ухвалених управлінських рішень, незалежних, як правило, від інших суб'єктів господарювання, що дозволяє врахувати вплив чинників на рівень фінансових ризиків у процесі нейтралізації їхніх негативних наслідків [10, с. 136-144].

Другий рівень (зовнішні механізми нейтралізації фінансових ризиків, засновані на контрагентсько-партнерській основі) – інструменти та методи, для використання котрих сільськогосподарське підприємство має звернутися до приватного сектора (страхової компанії, банку, лізингової компанії, кредитної спілки, інших підприємств галузі у разі об'єднання в кооператив тощо): зовнішнє страхування від фінансових ризиків, диверсифікація кредитів, депозитів; лізинг; розподіл ризику; кооперація з іншими суб'єктами галузі для здійснення спільної діяльності; встановлення додаткової премії за зменшення ризику. Фінансові компанії страхують такі види фінансових ризиків, як: кредитні, товарні, експортні тощо; інноваційні та депозитні; відповідальності; на випадок недосягнення планового рівня рентабельності тощо [6, с. 150];

Третій рівень – це макроекономічні методи, в основі яких лежить система мінімізації ризиків, функціонування якої ґрунтується на регуляторній політиці уряду на аграрному ринку. До цих методів слід віднести: затвердження та виконання державних програм підтримки аграрного сектору, механізм державної компенсації від стихійних лих та збитків, субсидювання страхових внесків; компенсація виробничих витрат для поліпшення фінансового стану та фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств тощо.

Серед науковців найбільш вживаними та рекомендованими для практичного застосування у діяльності сільського господарства пропонуються такі методи, що забезпечують реалізацію вище перелічених механізмів [3- 6, 8, 9, 12-14]:

- самострахування від ризику – це процес співвідношення потенційних ризиків із розмірами витрат, необхідних для подолання наслідків цих ризиків [5, с.50], тобто створення спеціального резервного фонду, цільових резервних фондів, використання нерозподіленого прибутку звітного періоду тощо на покриття непередбачуваних витрат (як грошових, так і матеріальних цінностей);

- компенсація ризиків – це розробка і впровадження системи штрафних санкцій, встановлення додаткової премії за ризик (чим вищим є рівень ризику, тим більшою повинна бути норма прибутку на капітал); скорочення переліку форс-мажорних обставин, придбання додаткової інформації про вибір і результати ризику [14, с. 242-243];

- хеджування – це діяльність щодо зниження цінових ризиків шляхом здійснення операцій із похідними цінними паперами (опціонів, ф'ючерсних та форвардних контрактів, свопів та інших деривативів), які засвідчують право придбати чи продати в майбутньому цінні папери, матеріальні, нематеріальні активи, кошти на умовах, визначених в них [5, с.50; 6, с.151];

- лімітування – це встановлення граничних сум витрат, продажу, кредиту активів у високоліквідній формі, товарного кредиту, який надається одному покупцеві, депо-

зитного вкладу тощо (такий механізм нейтралізації є найбільш поширеним, оскільки не потребує великих затрат) [6, с.151];

- розподіл ризику — це процес, що передбачає поділ ризику між учасниками [5, с. 50], зокрема розподіл ризику між підприємством і постачальниками сировини та матеріалів (під час транспортування); розподіл ризику між учасниками інвестиційного проекту; розподіл ризику між учасниками лізингової операції; самострахування [6, с.151];

- диверсифікація — є способом зменшення фінансових ризиків за рахунок розподілу капіталу між різними видами діяльності або об'єктами інвестування, які безпосередньо не пов'язані між собою. Диверсифікація ризику дозволяє знижувати окремі види фінансових ризиків і полягає в зменшенні рівня їх концентрації [9, с. 142].

- кооперація — виступає, як можливість найбільш правильного обрання методу мінімізації ризику через об'єднання матеріальних ресурсів учасників кооперативу, що розширює можливості для здійснення страхування у страхових компаніях [4, с. 293];

- стратегія уникнення ризику, яка передбачає розробку таких заходів внутрішнього характеру, які повністю виключають конкретний вид фінансового ризику. До таких заходів відносять: відмову від здійснення фінансових операцій, рівень ризику яких надмірно високий; відмову від продовження господарських відносин із партнерами, що систематично порушують контрактні зобов'язання; відмову від надмірного використання у високих обсягах позикового капіталу; відмову від використання тимчасових вільних грошових активів у короткострокових фінансових інвестиціях [12, с. 112-121];

- механізм трансферту фінансових ризиків — передбачає передачу тієї частини ризику партнерам під час окремих фінансових операцій, для якої вони мають більше можливостей нейтралізації (розподіл ризику між учасниками інвестиційного проекту, між підприємством і постачальниками, між учасниками лізингової та факторингової операції тощо) [13, с. 138];

- лімітація концентрації ризику — реалізується шляхом встановлення на підприємстві відповідних внутрішніх фінансових нормативів у процесі розробки політики здійснення різних аспектів фінансової діяльності [13, с. 139];

- зовнішнє страхування від ризику — страхування здійснюється за допомогою страхових компаній, однак має свої обмеження, зокрема ціна, запитувана страховиком за прийняття на себе ризику може перевищувати ту ціну, яку принциповий страховальник вважає розумною. Іншим обмеженням використання страхування є те, що деякі ризики не приймаються до страхування [9, с. 144].

Висновки. Проведене наукове дослідження засвідчило, що сільськогосподарські підприємства постійно перебувають під впливом фінансових ризиків, які, здебільшого, мають систематичний та комплексний характер. Втім їх існування обумовлює необхідність вживання системи заходів для їх нейтралізації. Науково обґрунтована систематизація механізмів нейтралізації фінансових ризиків в діяльності сільськогосподарських підприємств засвідчує про існування значної кількості методів та інструментів. У процесі наукового пошуку обґрунтовано вагомі, зокрема, ті, що мають найбільш практичне значення для суб'єктів сільського господарства: самострахування від ризику, лімітація концентрації ризику, механізм трансферту фінансових ризиків, стратегія уникнення ризику, розподіл ризику, компенсація ризику, диверсифікація, ліміту-

вання, хеджування, кооперація. Застосування представлених механізмів та їх методів сприятиме вирішенню прикладних завдань, зокрема у сфері управління фінансовими ризиками задля зменшення фінансових втрат сільськогосподарських підприємств.

1. *Жижор О.Б., Балясна Ю.С.* Управління фінансовими ризиками та методи їх нейтралізації на підприємстві. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2011. Том. 2. № 11. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/28932/26011>;
2. *Зборовська Ю.Л.* Удосконалення управління ризиками на експортно орієнтованих підприємствах АПК. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. 2013. Вип. 1 (6). Т. 1. С. 117-122;
3. *Антонюк Н.А., Макарова А.В.* Аналіз стратегій нейтралізації фінансових ризиків в діяльності підприємства. Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 24-26 квітня 2013 р. / За заг. ред. О.В. Прокопенко. Суми : СумДУ, 2013. Т.2. С. 24-26;
4. *Питула Х.М., Злидник Ю.Р.* Кооперація як спосіб мінімізації ризиків в сільському господарстві. Кооперативний маркетинг в агробізнесі: проблеми і перспективи розвитку в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. Міжнар. року кооперативів, 5-7 квіт. 2012 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2012. С. 291-296;
5. *Євтушенко Г.В., Тимків Н.Я., Шешеня А.А.* Особливості управління ризиками в аграрному секторі економіки. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. Вип. 17. С. 49-52;
6. *Хома І., Хамітова І.* Фінансові ризики: принципи управління та механізми нейтралізації. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2014. № 6. С. 146-158;
7. *Шура Н.О.* Практика оцінки та зменшення фінансових ризиків у діяльності публічних акціонерних товариств. Агро світ. 2016. №11. С. 29-37;
8. *Герасимчук Н.А.* Шляхи мінімізації економічних ризиків сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах. Актуальні проблеми економіки. 2011. №6(120). С. 75-82;
9. *Вишневська О.О., Войцешина Н.І.* Причини виникнення і особливості управління підприємницьким ризиком в агробізнесі. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 23. Ч. 1. С.142-148;
10. *Партин Г.О., Селюченко Н.Є.* Фінансовий менеджмент: навчальний посібник. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2012. 322 с.;
11. *Камінський А.Б.* Моделювання фінансових ризиків. Київ : Київський ун-т, 2006. 303с.;
12. *Некрасова А.В., Пастухов В.М.* Управління фінансовими ризиками в Україні в сучасних умовах. Економічний простір. 2011. Вип. 16 (125). С.112-121;
13. *Ігнатенко А.В., Кабанов В.Г., Харченко О.І.* Механізми нейтралізації фінансових ризиків українських підприємств в умовах глобалізації. Актуальні проблеми економіки. 2009. №5 (95). С. 136 – 144;
14. *Партин Г.О., Селюченко Н.Є.* Фінансовий менеджмент: навчальний посібник. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2012. 322 с.